elején szólottunk, nem az előadásnak csekély figyelemre méltatásában, sem holmi mesterséges és nagyképűsködő filozófiai homályban rejlik, hanem a problémák természetében s mélyreható tárgyalásában. Aki előtt azonban a filozófiai kérdések területe s tárgyalási módja nem ismeretlen világ, az nemcsak haszonnal, hanem nagy gyönyörűséggel is fogja olvasni ezt a stílus szempontjából is szépen, a maga helyén lendülettel megírt könyvet. *V. S.*

Baranyai Zoltán: A francia nyelv és műveltség Magyarországon. XVIII. század. Budapest, 1920. Pfeifer F. kiadása. (8-r., 175 lap) 18 K.

Egy derék vállalatnak, mely a magyar irodalom- és műveltségtörténet, kritika és könyvészet köréből fog dolgozatokat közölni, I. köteteként jelent meg a címben írt mű. Az alapos hozzáértéssel, nagy utánajárással, széleskörű forrástanulmányok alapján kidolgozott munka igen jó ajánlólevél az egész vállalathoz. Baranyai, egy nagyon futó pillantást vetve a XVII. századra, a XVIII. századbeli francia hatás rajzát adja művében. E században főként a bécsi udvar hatása nyomán lassanként a főúri házakba és modernebb nevelőintézetekbe is eljut a francia nyelv ismerete és tanulmánya, a francia irodalom kedvelése; egymás után támadnak franciául levelező mágnás urak és hölgyek, s köztük gr. Fekete a nagy Voltaire dicséretét is kiérdemlő francia verseket ír. A bécsi hatás mellett a ref. theológus ifjak Genfben, egyes prot. főúri sarjak Bázelben tesznek szert francia műveltségre s lesznek itthon a francia nyelv, ízlés, irodalom ápolói s terjesztői; az előbbiek közül Péczeli József, az utóbbiak közül gr. Teleki József és Sámuel emelkedik ki. Tetőpontját éri el e hatás a francia forradalom iránti rajongással.

Szerzőnk művében, mely felerészben iskolatörténeti adattárnak tekinthető, a nyomtatott hazai és külföldi irodalom mellett számos főúri családi és közkönyvtárnak rendkívül érdekes adatait, levelezését is felhasználta. De azért műve, mint első kísérlet e nemben, nem ment a fogyatkozásoktól és tévedésektől.

Lehet-e a francia nyelvnek, szellemnek és műveltségnek magyarországi hatásáról szóló munkát teljesnek tekintenünk, ha nincs benne szó Kálvinról, Bézáról, Marotról és Goudimelről, ezek magyar átültetőiről, köztük Sz. Molnár Albertről, s ha ezeknek még neve sem fordul elő? Hasonlóképen nincsen szó Ramusról, akit János Zsigmond fejedelem 1569-ben a gyulafehérvári főiskola tanárául szeretett volna megnyerni (mint Bayle mondja: «Joannes Rex Pannoniæ Albæ Juliæ administrando magna proposita mercede præficere voluit et chirographo Regio obsignavit») s akinek logikáját Tolnai Dali János, a pataki kollégium igazgató-tanára a XVII. század 40-es éveiben az elavult Keckermannal szemben oly hévvel és nyers türelmetlenséggel kezdte tanítani; nincsen szó Descartes magyar követőiről: a XVII. század leglelkesebb magyar tanítómesteréről, a bölcselet magyar nyelvű megszólaltatójáról, Apáczairól s nincsen szó a félszázaddal később működött ifj. Csécsi János pataki tanárról, aki már franciául is tudott. Vajjon az a körülmény, hogy a francia szellemnek és irodalomnak e nagynevű képviselői legtöbbnyire latin nyelvű műveikkel

hatottak magyar tanítványaikra, kizárná őket a francia műveltség és hatás magyarországi ismertetéséből?

Nem említi a szerző a Magyarországon járt vagy működött franciák közt Basire Izsák gyulafehérvári tanárt és Montesquieut (l. *Akad. Értesitő,* 1914, III. f.); Pictet Benedek genfi theológus neve csak egy pár apróbetűs sorban fordul elő, holott ő a XVIII. században a magyar prot. egyházi irodalomnak legismertebb nevei közé tartozott, s őneki több latin vagy magyarra fordított műve látott hazánkban napvilágot, mint bármelyik magyar ref. egyházi írónak e században (l. *Prot. Szemle,* 1911. évf.). Voltairenek és Rousseaunak egy-egy magyar fordítójáról, illetőleg Szilágyi Sámuelnek *Henrias*-fordításáról és Kazinczynak *Contrat social*-fordításáról (1793) szerzőnknek úgy látszik nincs tudomása. Tévedés, mintha a magyar diákok csak 1719 óta járnának a németalföldi és svájci egyetemekre (100. l.), mert 1622 vagyis Heidelberg feldúlása óta kezdenek a belga egyetemekre járni (*Sárospataki Füzetek,* 1865-i évf., 24. l.); Péczeli neve a genfi egyetem anyakönyvében 1779-ből ott szerepel, mint az 1909-ben kiadott jubileumi lap *(Les Étudiants Hongrois)* bizonyítja. Rousseau hatásáról szólva az egyetlen magyar ember (Sauttersheim) nevét is, akivel levelezett, meg lehetett volna említenie. Leibniznek francia nyelvű bölcseleti művei közt időben is, jelentőség tekintetében is első a *Nouveaux Essais* (1704). Ha Nagy Frigyesről szerzőnk közli, hogy «uralkodásának 12-ik napján udvarába hívta Voltairet», a gyöngébbek kedvéért azt is hozzá kellene fűznie, hogy Voltaire csak 10 év mulva engedett e meghívásnak. Arról, hogy gr. Teleki József 1760 őszén Bázelből francia-svájci egyetemekre ment, most hallok először s nagyon szívesen venném ez állítás igazolását. Szerzőnk lehetségesnek tartja, hogy gr. Fekete külföldi utazása közben magát Voltairet is fölkereste Svájcban; én erről meg vagyok győződve. Emellett szól Voltairenek 1765 ápr. 2-án Noverrehez intézett levele, amelyben ezt írja: «*J'ai reçu le comte de Fe**** avec tous les égards dus à sa naissance et à son mérite. Il m'a fait présent d'un spécifique délicieux, cinquante demi-bouteilles de vin de Tokay, tel que j'en buvais jadis chez le grand philosophe du Nord.»

Baranyai műve értékes adalék XVIII. századi műveltség- és oktatástörténetünkhöz s mind az ő műve, mind a meginduló vállalat teljes mértékben megérdemli pedagógusaink figyelmét.

(Sárospatak.) *Rácz Lajos.*

Dr. Tóth Tihamér: Levelek diákjaimhoz. Budapest, Stephaneum, 1921. A szerző kiadása. (IV., Papnövelde-u. 7.) *1. A tiszta férfiúság.* 3. kiadás. 25 K. *2. Dohányzol?* 2. kiadás. 8 K. *3. Ne igyál!* 2. kiadás. 6 K.

Nemzetmentő munkát végez, aki az ifjúságot az egészséges életmódra szoktatja. Ilyen nemzetnevelő, benső ihlettel írt munka ez a három füzet.

Az első, *A tiszta férfiúság* című, Prohászka Ottokár előszavával jelent meg. A fennköltt lelkű főpap az erőt, küzdelmet, bátorságot és győzelmet jelentő harmonikus férfiasságot állítja az élet királyi lépcsője elé. Az eszmények, a törvények, melyek majd vezetik a fejlődő ifjút, nem akarják elfojtani az életet.